

dat de Hervormde synode in de negentiende eeuw aandrang heeft uitgeoefend om haar het werk toe te vertrouwen.

- er was nog weinig zicht op de essentiële functie van het diaconaat in de kerk. De mentaliteit van vele diaconieën was krenterig-bekrompen³⁶.
- zij die de arbeid van de I.Z. leidden wilden onafhankelijk blijven van bureaucratie, verdeeldheid en afscheidingen.

De situatie heeft voordelen gehad. Vanzelf werden de bewegelijkheid en de royaliteit van de I.Z. gestimuleerd. Toch waren er ook gevaren:

- I.Z. werd overgelaten aan 'amateurs'; na enkele decennia werden dit 'specialisten'. Toen de eenzijdigheid van de toewijding onvoldoende was gebleken kwam soms in plaats daarvan de eenzijdigheid van een vakmatige deskundigheid. I.Z. werd van 'liefdadigheid' tot 'maatschappelijk werk' - hetgeen niet bezwaarlijk was, mits zij haar wortels behield, waartoe een blijvende relatie met de kerk bijna niet kon worden gemist.
- door de I.Z. niet te integreren, beperkte de kerk zich veelal tot hetgeen in en om het kerkgebouw plaatsvond (preek, belijdenis en/of discussie).
- het kerkelijk diaconaat kwam niet uit boven kleinschalige 'bedeeling'.

Een belangwekkende gedachtenwisseling over de relatie tussen 'gemeente' en I.Z. is in de jaargangen 1884 en 1885 van *Bouwsteen* gevoerd³⁷. W. van den Bergh noemde een I.Z. die buiten de kerkelijke organen werkte 'een ouderloos en naamloos kind'. Hij heeft zijn vrienden-opponenten (L. Helldring, L. C. Schuller tot Peursum, F. W. Merens) niet overtuigd. Hij heeft toen hij na 1886 het I.Z. werk onder 'idioten' kerkelijk wilde maken evenmin zijn eigen 'Dolerende' kring meegekregen. Wat was daarvan de oorzaak? Kuyperiaanse tendenzen (bijvoorbeeld het reeds omstreeks 1870 geproclameerde onderscheid tussen 'kerk als instituut' en 'kerk als organisme' of de gedachte van 'sovereiniteit in eigen kring')? Christelijke Gereformeerde participatie? Veeleisende opbouw van het eigen nieuwe kerkelijk leven?

36. P. A. C. Douwes, *Armenkerk*, Schiedam 1977, vooral 226 vv.

37. B. 1884, 35-82, 193-205; 1885, 137-158.